

Karl Raimund Popper: Moc televize

Poslední esej filozofa „otevřené společnosti“, jemuž krátce před smrtí (17. 9.1994) udělila Karlova univerzita čestný doktorát

Nemůžeme kárat děti za to, že dnes tráví takové množství času u televizorů. K tomu závěru dospěl John Condry ve studii Zlodějka času - nevěrná služebnice, v níž shrnul výsledky svého výzkumu masového vlivu televize na děti. Není jejich vina, píše, že televize zfalšovala jejich svět. Přitom nedává velkou naději do budoucna: „Televize nezmizí. A není pravděpodobné, že by se vyvinula v přijatelný nástroj socializace dítěte.“

Já bych to řekl jinak. Tak jako je televize hnací silou špatného, mohla by se stát hnací silou dobrého. To je ovšem málu pravděpodobné. Příčina je v tom, že je vůbec velice obtížné stát se kulturní hnací silou dobrého. Nebo jinak: Je snazší najít lidi, kteří budou dvacet hodin denně vysílat průměr či podprůměr než takové, kteří dokáží do hodinu či dvě produkovat kvalitní program. A tím těžší je produkovat programy, které budou po dvacet hodin nejen atraktivní, ale i vysoce kvalitní. A jak přibývá televizních kanálů a programů, je stále obtížnější získat skutečné profesionály, kteří dokáží produkovat zajímavé a hodnotné programy.

Senzační materiál

Tato integrální potíž televizního média je také zdrojem jeho úpadku. Úroveň klesla proto, že televizní kanály musí produkovat stále více nehodnotného nebo prostě jen senzačního materiálu, aby upoutaly svoje diváky. Jenže senzační materiál je stěžejší totéž, co dobrý materiál.

Mně však trápí ještě další problém. Je příliš mnoho navzájem si konkurujících televizních kanálů. Oč soustěží? Přirozené o to, aby přivábily co největší počet diváků, což určitě není výchovný cíl. Nezávodí o to, kdo vyprodukuje lepší, morálně hodnotnější programy, jež povedou děti k životu s mravní náplní

Co tedy dělat? Ohlédneme-li se na historii televize, zjistíme, že v prvních letech po svém vzniku byla většinou kvalitativně náročná. Existovaly dobré filmy a zajímavá témata - určité také proto, že v té době prakticky neexistovala konkurence a poptávka byla malá. V důsledku toho producenti také pečlivěji vybírali svoje programy.

Je poučné, jak dnes vidí odpovědní televizní pracovníci problem svého média. Před několika lety jsem se v Německu setkal s ředitelem televizního vysílání, který si přišel se svými spolupracovníky poslechnout mou přednášku. Jméno raději zamlčím. Ředitelovy názory byly prostě údivné, ale on je přirozeně považoval za správné. Byl například skutečně toho názoru, že „lidem je třeba nabízet to, co chtějí vidět“. Jako by bylo možné průzkumem sledovanosti zjistit, co si lidé přejí.

Lidé to tak chtějí

Z výsledků průzkumu sledovanosti lze v nejlepším případě vyčíst, kterému z nabízených produktů dávají lidé při volbě přednost. Proto také neříkají tato čísla nic o tom, co bychom měli nebo určitě měli nabízet, a ani zmíněný ředitel nemohl vědět, co by si diváci vybrali, kdyby jim nabízel něco jiného. Věřil samozřejmě pevně, že volba je možná jedině na základě existující nabídky, a jinou možnost si nedovedl představit. Byla to věru neuvěřitelná diskuse, v jejímž závěru vyslovil dokonce názor, že jeho pojetí se opírá o sám „princip demokracie“. Cítil se povinen kráčet směrem, který považoval za demokratický a jež byl schopen pochopit, to jest směrem podle jeho názoru „nejpopulárnějším“.

Neexistuje samozřejmě demokratický princip, který by ospravedlňoval jeho názor, že úroveň, hodnotu nabízených programů je třeba neustále snižovat, „protože lidé to tak chtějí“. To bychom pak totiž museli jít všichni k čertu. Proklamovaným cílem demokracie bylo odjakživa zvyšování celkové úrovně vzdělanosti, a názory zmíněného pána se proto v žádném směru neshodují se starou demokratickou idejí zvyšování všeobecné vzdělanosti a vytváření stále lepších příležitostí pro všech-

ny. Důsledkem populistického principu naopak je, že se divákům nabízejí stále horší programy a ti je akceptují jenom proto, že jsou kořeněny a pepřeny různou chuťovou příměsí, tj. násilím, sexem a senzací. Čím intenzivněji se těchto příměsí používá, tím více jsou lidé vychováni k tomu, aby se dožadovali stále větších dávek.

Toto je také nejprimitivnější způsob, jak vyvolat reakci diváků: Nehledáme už složitá řešení, stačí vzít hrst pepře a pěkně jím programy posypat. A náš televizní ředitel si myslí, že problém vyřešil. Jídlo je špatné, takže je třeba víc a víc je kořenit. Neustálým zvyšováním dávek pepře a soli se pokouší učinit nechutné pozívatelným.

Televize formuje svět dětí

Když se objevily první televizní programy, bylo mi asi čtyřicet. Dnes si vzpomínám na prudký spor, který jsem měl s jistou profesorkou psychologie. Britská vláda ji pověřila průzkumem toho, zda televize ohrožuje děti. Profesorka došla k názoru, že televize je pro děti neškodná. Myslím si ovšem, že se tehdy její soud opíral o programy charakteristické pro počáteční stadium vývoje televize.

Britská vláda její názor převzala a problém prostě zmizel. Jenže od té doby se úroveň televizní nabídky pomalu, ale jistě zhoršovala. A přinejmenším ve Velké Británii se stále více hromadí protesty proti násilí a zločinnosti v televizních programech, jež mohou sledovat i děti. Díky těmto protestům se dokonce nějaký čas dařilo tento trvale postupující úpadek brzdit.

Před osmi lety zastávala nicméně zmíněná profesorka ve svých přednáškách názor, že my sami vychováváme k násilí, a protože proti tomu nic neděláme, situace se trvale zhoršuje. Všechno jde tedy cestou nejmenšího odporu, jako když televizní producent řeší své problémy tím, že se prostě vyhýbá sebemenším obtížím. Koření, o němž byla řeč, je totiž pro ty, kdo jsou odpovědní za televizi, nejsnadněji dostupným prostředkem k získání diváků. A když to diváky začne unavovat, dávky se prostě zvýší.

Inspirace k zločinu

Dnes však už značná část zločinců přiznává, že byli ke své činnosti inspirováni televizí. Největší pozornost vzbudil nedávno případ dvou desetiletých liverpoolských chlapců, kteří bez nejmenšího motivu unesli a zabilii dvouleté děčko. Jejich čin vzrušil veřejnost, protože šlo o bezpříkladný zločin. Čin byl rovněž spojován s vlivem televize, ale na druhé straně jsou někteří odborníci toho

názoru, že je ještě příliš záhy mluvit o přímém spojení mezi násilím a spotřebou televizního obrazu.

Nicméně není pochyb, že vztah mezi dítětem a televizí je vážný problém, který souvisí s vývojem člověka. Když přijde dítě na svět, je především strukturováno pro jediný úkol: krok za krokem se přizpůsobovat okolnímu světu. Tato prostá skutečnost se, pokud vím, ještě nestala předmětem diskuse o násilí v televizi. Jinak řečeno, všechno, co dítě nese ve svém „životním batohu“ je uspořádáno tak, aby se dítě mohlo začlenit do různých prostředí, ve kterých se může ocitnout. Mentální vývoj dítěte tak závisí do značné míry na prostředí.

Tento okolní svět však v podstatné míře ovlivňuje výchovu člověka. Posíláme děti do školy, aby se něčemu naučily. Co však skutečně znamená „naučit se“? A co znamená „učit“? Znamená to ovlivňovat okolní svět tak, aby se děti mohly skutečně připravit na svoje příští úkoly: stát se občany, vydělávat peníze, přebírat rodičovskou odpovědnost za příští generaci a tak dále. Všechno závisí na okolí. To znamená, že jsme odpovědní za to, že v prostředí, v němž vyrůstají, vytvoříme pro děti ty nejlepší podmínky.

Demokracie nemůže existovat, jestliže nepodrobíme televizi kontrole. Pokud moc televize zůstane i nadále nekontrolovaná, demokracie dlouho nepřežije

Televize se dnes stala součástí okolního světa dítěte - součástí, za niž jsme odpovědní, protože jde o růst člověkem utvářeného i člověka utvářejícího okolí.

V životě jsem se hodně zabýval problémy výchovy. Mnohému jsem se naučil ve styku s lidmi osudem těžce postiženými - a ti pocházeli převážně z rodin, v nichž vládlo násilí. Většinou šlo o násilí páchané otcí na matkách dětí a všeobecně lze říci, že tyto otcové byli většinou alkoholičci a svým násilným chováním ničili rodinné prostředí. To byl typický způsob, jak bylo okolí těchto nešťastných dětí ovlivňováno násilím.

Dnes bylo toto násilí nahrazeno, nebo spíše rozšířeno násilím na obrazovce. Děti to tak mají před očima několik hodin denně. A to je, jak víme ze zkušenosti, rozhodující: televize produkuje násilí a vnáší je i tam, kde by jinak nebylo.

Tak se dostáváme k otázce, co dělat. Mnozí tvrdí, že se nedá dělat nic,

protože - a to je první námitka - každá cenzura je neslučitelná s demokracií. Druhá námitka - cenzura v televizi by byla neúčinná, protože by vždycky přišla příliš pozdě. Je prakticky nemožné organizovat činnost preventivního cenzora televizních programů. Snad by bylo možné i cenzurovat některé výrobce televizních programů, o nichž je známo, že preferují násilí, ale aplikovat to na celý televizní systém je vyloučeno.

Účinnější než cenzura

Můj návrh vychází naopak ze zkušenosti a praxe lékařské profese. Lékaře totiž kontrolují jejich stavovské organizace naprosto demokraticky. Lékaři mají obrovskou moc nad životem a smrtí svých pacientů. Moc, která musí být nutně podřízena kontrole. Ve všech civilizovaných zemích existuje proto organizace, jež kontrolují lékaři sami sebe, a stát má zákony, jež úkoly takové organizace přesně vymezují. Navrhují proto, aby stát vytvořil podobnou organizaci pro ty, kteří jsou činní ve výrobě televizních programů. Každý, kdo má něco společného s televizní produkcí, by musel získat jakousi licenci, jež by mu mohla být doživotně odňata, kdyby jednal v rozporu s určitými zásadami. Tak by bylo možné zavést konečně v oblasti televize určitá pravidla. Organ, který by měl právo licenci odejmout, by mohl být určitým druhem soudu.

Takový nepřetržitý dozor je účinnější než cenzura i proto, že licence by mohla být udělena teprve po vyškolení a zkoušce. Jedním z hlavních cílů takového vyškolení procesu by bylo objasnit příštím odpovědným televizním pracovníkům, že budou chtít nechtět součástí chovného procesu, který se dotýká veškerého obyvatelstva. Toho si musí být vědomi všichni, kdo mají s televizí něco společného.

Když se na to totiž podíváme zblízka, jedná jako vychovatelé, protože televize přináší svoje obrazy dětem, mládeži i dospělým. Kdykoli jsem měl příležitost hovořit o tom s televizními pracovníky, uvědomoval jsem si, že je to pro ně něco zcela nového. Nikdy se vážně nezamýšleli nad výchovnou stránkou své činnosti. Nicméně ochotně připouštěli, že věci se mají skutečně tak. Nyní je však třeba, aby pochopili, že výchova je nezbytná v každé civilizované společnosti. A že občané této společnosti, to jest občané, kteří se chovají civilizovaně, nevznikli náhodou, ale jsou výsledkem výchovného procesu.

Chovat se civilizovaně

Chovat se civilizovaně samozřejmě znamená omezovat násilí. To je nej-

důležitější funkce civilizace a smysl úsilí zvyšovat kulturní úroveň našich společností. Proto by podle mého musela výchova pro práci v televizi vštěpovat pochopení základního významu výchovy, obtíží spojených s jejím zprostředkováním a také toho, že nejde především o zachycení faktů, ale mnohem spíš o odstranění násilí. Taková výchova by měla vést k pochopení toho, jak děti vnímají obrazy, jak zpracovávají to, co jim televize nabízí, a jak se začleňují do okolí ovlivňovaného televizí. Je třeba jasně ukázat mechanismy, v jejichž důsledku nejen děti, ale i dospělí jen těžko rozlišují mezi fikcí a skutečností.

Tvůrci televizních programů musí vědět, jaký mentální proces vede buď k rozlišení, nebo ke splynutí fikce a skutečnosti.

Pro mnohé je to cosi nového. Mnozí netuší, že jejich práce zanechává stopy v podvědomí dětí i dospělých. Vliv různých televizních efektů závisí samozřejmě na inteligenci diváka i na jiných faktorech.

Je samozřejmě třeba určitého stupně vzdělání a inteligence, aby televizní divák dokázal rozlišit mezi tím, co se mu předkládá jako fikce a co jako skutečnost. To všechno by mělo být předmětem výchovy televizních pracovníků. Zvláštní pozornost by měla být věnována právě záležitosti fikce a skutečnosti, jakož i jejímu rušivému vlivu na mimořádně exponované subjekty. Důslednější výchova televizních pracovníků musí prostě vést k tomu, aby si konečně uvědomili, co dělají.

Licence, jak si ji představují, předpokládá složení zkoušky, v níž budou kandidáti muset prokázat, že nejenom zvládli látku, ale že jsou si skutečně vědomi své odpovědnosti vůči divákům. A musí slíbit, že se této odpovědnosti nezpronevěří, ale budou jednat v souladu s ní. Každý, kdo pracuje v televizi, musí vědět, čemu je třeba bránit.

Zavedení takové licence se týká nejen televizních tvůrců a producentů s rozhodující pravomocí, ale všech, kteří v televizi pracují a mají jakoukoli odpovědnost. Tedy například kameramanů. Každý musí mít právo říci svému představenému: „Na takovém programu pracovat nebudu, protože se nechci zpronevěřit svému slibu a riskovat, že mi bude odňata licence.“ Tak by měla vzniknout situace, v níž bude producent podroben faktické kontrole těch, kteří pro něj pracují.

Moc příliš silná pro demokracii

Návrh, který jsem tu vyložil, je nejenom velice naléhavý, ale v demokratickém smyslu naprosto nezbytný. Demokracie znamená kontrolu politické moci. Taková je její charakteristika. Proto by neměla v demokracii existovat žádná nekontrolovaná politická moc. Televize se však stala kolosální politickou mocí. Dalo by se říci mocí vůbec nejdůležitější - jako by tu hovořil Bůh sám. A tak tomu také bude, jestliže i nadále dopustíme zneužívání televize.

Televize se stala mocí příliš silnou pro demokracii. Žádná demokracie nemůže přežít, jestliže neuděláme zneužívání televize různý konec. Toto zneužívání je dnes naprosto zřejmé a může k němu docházet všude. Docházelo k němu samozřejmě v Rusku. Za Hitlera televize ještě nebyla, ale jeho propaganda byla budována přesně jako televizní moc. Myslím si, že nový Hitler by díky televizi získal moc zcela neomezenou.

Demokracie nemůže existovat, jestliže nepodrobíme televizi kontrole. Pokud moc televize zůstane i nadále nekontrolovaná, demokracie dlouho nepřežije. To říkám proto, že ani nepřátelé demokracie dosud moc televize plně nechápu. Až si ji však v plném rozsahu uvědomí, budou ji používat i v nejnebezpečnějších situacích. A pak už bude pozdě.

Je naší povinností neuhýbat před touto skutečností a začít kontrolovat televizi tak, jak jsem to nastínil. Jiní mají možná nějaký lepší návrh, ale zatím jsem o žádném neslyšel.

